

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

תמורה טז | ההלכות שנשתכחו אחרי מות משה

אפשר היה למנוע את הנפילה הרוחנית?

כששני מקורות סמוכים מספרים סיפור דומה מאוד, אי אפשר שלא להתבונן היטב ולראות במה הם שונים.

שני מדרשים, שאת שניהם מביא רב יהודה – אחד בשם רב ואחד בשם שמואל, עוסקים בתמורה שעברה התורה (באגדה הקודמת עמדנו על הקשר המהותי בין נושא זה ובין מסכת תמורה) מנבואת משה לתורה שבעל פה. לפי שניהם, עם מותו של משה נשכחו ההלכות רבות, אך לא אפשר היה לחדש עוד דבר על ידי נבואה – התורה שבכתב נשארה חתומה, ומעתה נשארה רק מסורת התורה שבעל פה.

אולם יש הבדל גדול בין שני המדרשים: לפי הראשון, ההלכות נשכחו מאליהן עם מות משה, והנביאים (והכהנים) התבקשו לשחזר אותן והשיבו שזה בלתי אפשרי. הם ענו תשובות שונות, ולפי חלק מהמפרשים יש הבדל גם ביניהן – "לא בשמים היא" פירושו שאי אפשר עוד לפסוק על פי נבואה, ו"אה המצוות" פירושו שהתורה היא קובץ חתום שאי אפשר עוד לחדש בו. שני עקרונות אלה חותמים את הגולל על הניסיון לשחזר את מה שנאמר למשה ולהוסיף אותו לתורה.

לפי המדרש השני, לעומת זאת, התקלה יכולה הייתה להימנע. משה שאל את יהושע אם יש לו ספקות בהלכה, יהושע השיב שאין לו ספקות שהרי הוא למד אצלו את כל התורה, ובעקבות זאת שכח יהושע הלכות רבות לאחר מות משה. את ההלכות הללו נבצר ממנו לשחזר. יש שתי גרסאות בגמרא בנוגע לשאלה למה שכח יהושע את ההלכות – האם משה הצטער על שיהושע אינו זקוק לו (ולכן היה צריך להיווצר פער ביניהם, שיבהיר את עליונותה של נבואת משה על נבואת יהושע), או שהבעיה הייתה של יהושע עצמו (שהיה בטוח מדי בדיעותיו ולא שאל את משה). מכל מקום, שכחת התורה לא הייתה הכרחית. היה יכול להיווצר מצב שבו תורת משה נשמרת בשלמות, ועוברת לדורות הבאים במלואה. זו מחלוקת בין רב לשמואל – האם הפער הבלתי ניתן לגישור בין התורה שבידינו ובין תורת משה הוא תקלה כואבת, או כורח המציאות.

לפי המדרש הראשון, המקרה שהובא לפני הכהנים (אלעזר ופינחס) הוא חטאת שמתו בעליה. זו ההלכה שעמדה בספק ולא היה אפשר להכריע בה. מדובר בקרבן שאדם הקדיש בעקבות חטא שעשה, אך הוא נפטר לפני שהספיק להקריב אותו, וכעת השאלה מה דינה של הבהמה. דומה כי תורת משה נמשלה כאן לחטאת שמתו בעליה, היא קודש שהיה תלוי באדם מסוים – ועכשיו הוא איננו. האם ההלכות שניתנו למשה רבנו יכולות להתקיים גם בלעדיו?

המחלוקת בין המדרשים חוצה נושאים רבים, מישורים שבהם עם ישראל והעולם כולו עברו הידרדרות רוחנית. מחטא אדם הראשון עד חורבן הבית, עומדת השאלה הנוקבת אם מדובר בתאונה איומה או

אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע: שאל! א"ל: לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל: שאל! אמר להם: אלה המצוות – שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה. אמר ר' יצחק נפחא: אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה. אמרו לפנחס: שאל! אמר ליה לא בשמים היא. א"ל לאלעזר: שאל! אמר להם: אלה המצוות – שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתין שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האלה? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לומר לך אי אפשר, לך וטורדן במלחמה, שנאמר ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' וגו'. במתניתין תנא: אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה.

אמר רבי אבהו: אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו, שנאמר – וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב...

בתסריט שסופו היה ידוע מראש. מחלוקות מסוג זה אינן מוכרעות, ונראה שעלינו לאחוז בשני הקצוות: לשאת באחריות על מעשינו ולפעול לתיקונם, ועם זאת לדעת שכל התהליכים שעוברים עלינו הם חלק ממערכת שמנוהלת באופן מכוון.